

Bezdomovectví žen

Denisa Částková (Univerzita Karlova)

Denisa Sadová (Univerzita Karlova)

Lucie Vlachová (Univerzita Karlova)

KLÍČOVÁ SLOVA

Bezdomovectví, dávky pomoci v hmotné nouzi, sociální služby, zákon o sociálním bydlení, ženská forma bezdomovectví, azylové domy pro matky s dětmi

ÚVOD

Fenomén bezdomovectví má svoji dávnou historii, existovalo již v dávné minulosti, ale i v současné době je velmi diskutovaným tématem. S postupem času se přístup k osobám bez přístřeší neboli osobám bez domova mění a posouvá stále dopředu, stejně tak jako se mění formy pomoci a podpory zajišťované profesionály či dobrovolníky. Ale i v dnešní, moderní době, se můžeme v oblasti ochrany, přesněji řečeno spíše podpory této cílové skupiny, setkat s nedostatky, které by mohly být překonány určitými opatřeními ze strany státu.

Bezdomovectví jako takové se objevuje v určitém měřítku v každé zemi. Jak ve své publikaci upozorňuje Marek (2012), jedná se o globální problém, který ve svých důsledcích může mít za následek ohrožení stability jednotlivých zemí.

Zaměříme-li se na ženské bezdomovectví, můžeme zpozorovat určitá specifika, která se v mnoha oblastech liší od bezdomovectví mužského.

POČTY OSOB BEZ DOMOVA

Na úvod je zapotřebí zmínit, že oficiální statistická šetření osob bez domova neexistují, tudíž lze operovat jen s počty, které jsou výsledkem odhadů.

Historicky první sčítání osob bez domova na území České republiky proběhlo v roce 2011. Do té doby sice k určitým pokusům o sčítání osob bez domova docházelo, ale bylo realizováno dobrovolníky nebo nestátními neziskovými organizacemi. Smyslem takových počínů bylo zejména to, aby se o této cílové skupině získaly relevantní informace. V roce 2011 bylo tedy zjištěno, že na území ČR je přibližně 11 500 osob bez domova. Co se tohoto čísla týče, jedná se o tzv. zjevné bezdomovce, tedy ty, kteří navštěvují azylové domy, či jiné organizace jim určené. Tento počet nezaznamenal tzv. potencionální osoby bez přístřeší, a tak podle odborníků je počet osob bez přístřeší na území ČR až třikrát větší. Ženy byly při tomto sčítání zastoupeny ve 22 % a to nejvíce ve věkovém rozmezí 20–29 let (ČSÚ, 2012).

Nejaktuálnější data jsou z roku 2019, kdy Výzkumný ústav práce a sociálních věcí provedl rozsáhlý průzkum v rámci projektu „Výzkum bezdomovecké populace

v ČR“. Výsledky ukázaly, že v České Republice žije přibližně 23 830 osob bez domova (z toho 2 600 dětí) — osoby přespávající venku, v noclehárnách, v azylových domech, v domech na půl cesty a v obecních ubytovnách (MPSV, 2019). Opět se ale nejedná o celkový počet a nutno brát v potaz to, že osob bez domova je více. Nejvíce jich bylo v Praze a Moravskoslezském kraji, stejně jako při sčítání lidu v roce 2011.

V důsledku pandemie Covid-19 nutno konstatovat, že počet osob bez domova vzrostl. To se může prokázat ve výsledcích ze sčítání osob z minulého roku.

ŽENSKÉ BEZDOMOVECTVÍ – SPECIFIKA

Typické pro ženy bez domova je tzv. skryté bezdomovectví. Ženy často zažívají pocity studu, proto se také uchylují ke zmíněné formě bezdomovectví. Pod označením „skryté bezdomovectví“ si můžeme představit ženy, které se s označením „bezdomovkyně“ neztotožňují — dle legislativy sice nemají žádné bydlení, ale na ulici nepřespávají. S ohledem na tuto skutečnost je nutno si uvědomit, že počet žen bez domova nelze zcela určit (Marek, 2012). V tomto případě je značným problémem nejen kde a u koho takové ženy přespávají, ale také to, že se stávají na poskytovateli přístřeší závislé. Bydlení si tedy musí „zasloužit“. To může být i důvodem, že ženy bez domova, přesněji řečeno tzv. skryté bezdomovkyně propadnou do „záchranné sítě“ prostituce. Pokud žena „propadne“ zjevnému bezdomovectví, odkazuje na fakt, že muži v roli bezdomovce mají především nutkání ochraňovat ženu, jako bezdomovkyni. Což je situace, které ženy často zneužívají. Avšak zneužívání se zde objevuje ve větší míře i od mužů, jelikož ne každý muž ochraňuje ženu nezištně bez sexuálního nátlaku (Marek, 2012). Ženy bez domova také obtížněji nachází zaměstnání, které by jim pomohlo dostat se z nouze.

Značným problémem je i to, že ženy bez domova se na ulici často stávají obětmi násilí. Jak vyplývá z výzkumu z roku 2019, tak sledované ženy se s násilím setkávají stejně tak jako muži (41 %), v případě vyhrožování/nadávání pak ještě častěji (Růžičková, 2005).

Snaha vyhnout se násilí má v důsledku za následek to, že ženy se vyhýbají využívání služeb, organizací, které by jim mohly pomoci. Zde je snaha poukázat na to, že by bylo přínosem zřídit organizace, které jsou určeny výhradně ženám bez domova, kde se nesetkají s muži. Takovým příkladem dobré praxe je například organizace Jako doma, která se zaměřuje na genderový rozměr bezdomovectví a zaměřuje se na spolupráci s ženami bez domova.

Z výzkumu provedeného v roce 2019 vyplývá, že ženy ve 45 % volí jako místo přespávání azylové domy, stejně tak se stejným procentním zastoupením volí obecní ubytovny. Přespávání venku nebo v ubytovnách volí přibližně 20 % žen bez domova oproti mužům, kteří volí přespávání v ubytovnách (82 %), popřípadě venku (80 %) (MPSV, 2019).

Dalším faktorem ženského bezdomovectví je vyrovnání se s rolí matky. Ženám bez domova jsou děti často odebrány, což je velmi traumatizující. Případným řešením této situace je možnost využít azylových domů pro matky s dětmi.

PŘÍČINY ŽENSKÉHO BEZDOMOVECTVÍ

Ženské bezdomovectví se v mnoha ohledech liší od typicky mužského bezdomovectví. Rozdíly lze spatřovat v oblasti příčin. Mezi nejčastější příčiny ženského bezdomovectví patří zejména domácí násilí, chudoba, závislosti, závažná psychiatrická onemocnění, ztráta v oblasti osobního života nebo rodinná zkušenost se sociálním vyloučením (Hetmánková, 2013).

Obvyklé je, že se často jedná o kombinaci příčin. Vzhledem k latentní formě bezdomovectví žen je často obtížné příčiny zjistit. Pokud se zaměříme na příčiny bezdomovectví obecně, u žen převládají příčiny vztahové a finanční, zatímco u mužů převládají příčiny osobní a materiální (Moss, 2012).

Lze konstatovat, že ženy podléhají chudobě častěji než muži. To vyplývá i z nerovného odměňování. Na tuto problematiku nižších příjmů se následně vážou i nižší důchody. Ženy jsou tak často odkázány na sociální dávky.

Za další z příčin ženského bezdomovectví můžeme uvést fenomén domácího násilí. V návaznosti na formy násilí (fyzické, psychické, sociální...) může dojít ke ztrátě sociálních vazeb, zaměstnání, následně i bydlení. V určitých případech volí ženy bezdomovectví jako únik z násilného vztahu (Hetmánková, 2013).

AZYLOVÉ DOMY PRO MATKY S DĚTMI

Jednou z možností, jak reagovat na ženské bezdomovectví je zřizování azylových domů pro matky s dětmi.

Azylové domy podle §57 zákona o sociálních službách poskytují pobytové služby na přechodnou dobu osobám v nepříznivé sociální situaci spojené se ztrátou bydlení. Svým klientům azylové domy zajišťují poskytnutí stravy nebo pomoc při zajištění stravy a ubytování včetně pomoci při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí (zákon č. 108/2006 Sb.).

Jednou z cílových skupin azylových domů pro matky s dětmi jsou osoby/ženy bez přístřeší a oběti domácího násilí. Pokud se žena rozhodne agresora opustit a ochránit tak sebe i své dítě, často nemá kam jít. Možností, kam se uchýlit, je azylový dům pro matky s dětmi. Jedná se o ubytovací zařízení, jejichž cílem je mimo jiné umožnit integraci do společnosti, pomoci najít trvalé řešení náročné situace a zajistit možnost samostatného života v budoucnu. Specifikem tohoto typu pomoci je to, že doba pobytu by neměla přesáhnout 1 rok.

SOUČASNÉ ŘEŠENÍ PROBLEMATIKY BEZDOMOVECTVÍ

Z povinností státu vyplývá, že stát by měl v rámci principu solidarity pomáhat lidem bez přístřeší legislativními i nelegislativními opatřeními.

Zaměříme-li se na oblast bydlení, jsou zde tři možnosti podpory osob bez přístřeší. Jsou jimi podporované bydlení, bydlení až po přípravě a housing first. Opatřeními, které by v této oblasti mohlo osobám bez domova zajistit více podpory, je zákon o sociálním bydlení. Koncepte sociálního bydlení 2015–2025 je vládou chválený do-

kument, který se zabývá právě problematikou osob nacházejících se v bytové nouzi a zaměřuje se konkrétně na osoby bez domova (tak jak je definuje typologie ETHOS). Ovšem v roce 2018 bylo rozhodnuto, že práce na věcném záměru zákona nebudou pokračovat s tím příslibem, že Ministerstvo pro místní rozvoj připraví nařízení vlády, které bude poskytovat obcím dotační podporu pro pořízování, případně rekonstrukci sociálních bytů. Tato dotace se ale zabývá investicemi do bytových fondů a opomíná nezbytnou podporu sociální práce (Sociální bydlení, 2022).

Oblast sociálních služeb se řídí zákonem číslo 108/2006 Sb., o sociálních službách. Na potřeby osob bez domova reagují především služby sociální prevence a některé další služby, které sice nejsou primárně zaměřeny na osoby bez přístřeší, ale jejich snahou je obecně zabránit sociálnímu vyloučení. Ženy bez domova ale často takové služby nevyužívají. Převládají zde muži a ženy často bývají objektem nevyžádané pozornosti, obtěžování, nadávek. To je i důvodem toho, že ženy častěji volí latentní formu bezdomovectví. Sociální služby pro osoby bez domova poskytují především nestátní neziskové organizace. Jako příklady lze uvést Armádu spásy, Charitu, Naději. Ovšem center, která se zabývají specificky ženským bezdomovectvím je v Česku nedostatek (Marek, 2012).

Podporou pro osoby bez domova mohou být také dávky hmotné nouze. Ovšem osoby bez přístřeší žijící dlouhodobě na ulici obvykle mívají komunikační i sociální bariéry, nedůvěru ve státní instituce, úřady, nebo o možnosti nároku na dávku vůbec nevědí. V tomto případě je zapotřebí terénních sociálních služeb, díky kterým by osoby bez přístřeší získaly povědomí o tom, na co by mohly mít nárok.

Bezdomovectvím se zabývají i europoslanci, kteří chtějí, aby ho EU řešila jako jednu ze svých priorit. Evropský parlament má za cíl vyřešit problematiku osob bez domova do roku 2030. Poslanci prosazují mimo jiné to, aby docházelo ke koordinaci národních strategií skrze unijní rámec, aby členské státy bezdomovectví dekriminlizovaly a zajišťovaly finanční prostředky potřebné k řešení této problematiky (Evropský parlament, 2020).

ZAHRANIČNÍ INSPIRACE

Pro možné porovnání a případnou inspiraci v oblasti bezdomovectví je zde poukázáno na několik evropských zemí, kde je primárně vyobrazen hlavní proud pomoci osobám bez přístřeší s ohledem na sociální politiku země (Ripka, 2017).

Německo — poskytování služeb pro osoby bez domova je relativně rozsáhlé. Sociální zákoník stanovuje, že osoby, které jsou ohroženy ztrátou domova, mají nárok na pomoc ve formě půjčky nebo příspěvku na dlužné nájemné. Policejní zákony striktně ukládají obcím povinnost poskytovat přístřeší osobám bez přístřeší. Politika bezdomovectví je silně zaměřena na prevenci.

Nizozemsko — pod názvem „A home a future“ oznámila nizozemská vláda strategii, kterou se zavazuje vytvořit 10 000 míst, kde by osoby bez domova mohly žít. Mezi další plány patří limitování pobytu v azylových domech, maximálně na 3 měsíce, velké ubytovny by měly být přeměněny na jednolůžkové/dvoulůžkové. Dalším prvkem je „akční program“ pro mládež, který má za cíl radikální snížení počtu mladých osob bez domova.

Finsko — politika bezdomovectví je založena na principu „Housing first“. Současný vládní program je zaměřen na snížení počtu bezdomovců na polovinu v následujících 4 letech a do roku 2027 je pak cílem vymýtit bezdomovectví úplně.

Rakousko — přijalo integrovaný program na bezdomovectví, známý jako Vídeňský integrovaný program pro osoby bez domova, který pokrývá prevenci, ubytování a reintegraci. Rakousko dále využívá „Housing first“.

Příkladem dobré praxe v oblasti vystěhování je činnost organizace FAWOS ve Vídni, kde funguje aktivní vyhledávání osob, kterým hrozí ztráta bydlení v důsledku exekuce. Soud ze zákona nesmí zahájit exekuční řízení bez toho, aby nejprve informoval sociální úřad a vyžádal si informaci o způsobu řešení situace. Dosavadní data ukazují, že až 75 % lidí bylo takto možné udržet v bydlení.

Jednou z největších inspirací pro Českou republiku je vytvoření a využívání zákona o sociálním bydlení — inspirace např. z Francie či Velké Británie, kde bytovou otázku řeší již desetiletí, oproti tomu v České Republice se toto téma dostalo do popředí v posledních několika letech.

ZÁVĚR

Prostřednictvím zvoleného tématu „Bezdomovectví žen“ bylo poukázáno na tuto formu bezdomovectví a její značné rozdíly od mužské populace osob bez domova.

Ženské bezdomovectví má svá specifika a rozdíl oproti mužskému bezdomovectví lze vidět v příčinách vzniku bezdomovectví. S tímto faktem se pojí i výše zjištěná latence, neboli skrytost bezdomovectví, neboť tento způsob života představuje pro ženy značný stres a pocit studu.

Současné řešení problematiky bezdomovectví představuje několik možností řešení, mezi které patří: *podpora osob bez přístřeší prostřednictvím sociálních služeb, podporované bydlení* např. v azylových domech, *bydlení až po přípravě* neboli vícestupňové bydlení (azylové domy — tréninkové byty — nájemní bydlení) a *housing first*. Myšlenkou *housing first* přístupu je přeskočení nižších stupňů „bydlení až po přípravě“, kdy klient jde z bezdomovectví rovnou do samostatného bydlení. Ovšem tento přístup v České Republice není zatím rozvinut (pilotní program od roku 2016 v Brně). Radikální pomocí, která by osobám bez domova mohla značně zlehčit sociální situaci je zákon o sociálním bydlení, který v České Republice stále chybí.

Otázkou problematiky bezdomovectví se zaobírají i jiné státy, od kterých můžeme čerpat velkou míru inspirace vedoucí ke snížení počtu osob bez domova pobývajících na ulici. Proto, aby byla pomoc osobám bez přístřeší (ať už se jedná o ženy či muže) efektivní, bylo by potřeba do budoucna důkladněji propracovat návaznost jednotlivých služeb na bydlení.

ZDROJE

ČSÚ. *Výsledky sčítání bezdomovců* [online]. Praha: Český statistický úřad, 2012 [cit. 2021-10-30]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/sldb/vysledky_scitani_bezdomovcu

Evropský parlament. *Bezdomovectví v EU: Jaká řešení navrhuje Parlament* [online]. 2020 [cit. 2021-11-01]. Dostupné z: <https://www.europarl.europa.eu/news/cs/headlines/>

- society/20201119STO92006/parlament-chce-ukoncit-bezdomovectvi-v-eu
- HETMÁNKOVÁ, Zpátky ze dna: Zaostrěno na ženy, Jako doma, Praha, s. 3 [online]. 2013 [cit. 2022-04-24]. Dostupné z: http://jakodoma.org/wpcontent/uploads/2014/04/zprava_final.pdf
- MAREK, Jakub, Aleš STRNAD a Lucie HOTOVCOVÁ. *Bezdomovectví: v kontextu ambulantních sociálních služeb*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0090-1.
- MOSS, K., 2012. *Women rough sleepers*. [online]. [cit. 2015-03-24]. Dostupné z: <http://www.womenroughsleepers.eu/content/women-rough-sleepers-flyer>
- MPSV. *Kolik žije v ČR bezdomovců?* [online]. Praha, 2019 [cit. 2021-10-30]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/-/kolik-zije-v-cr-bezdomovcu-vyzkumny-ustav-prace-a-socialnich-veci-predstavil-zavery-rozsahleho-pruzkumu>
- MPSV, 2013. *Koncepce prevence a řešení problematiky bezdomovectví v České republice do roku 2020* [online]. Praha: MPSV [cit. 2021-11-02]. ISBN 978-80-7421-072-3. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/documents/20142/225517/bezdomovectvi.pdf/c7a1e576-778f-a221-78ed-436f101ba42c>
- RIPKA, Š. et al., 2017. *Bezdomovectví a vyloučení z bydlení v České republice*. In: Lindová, L., ed. *Způsoby řešení bezdomovectví a vyloučení z bydlení: Analýza a komparace situací ve Francii, Velké Británii a v České republice*. Ostrava: Ostravská univerzita, s. 133–147. ISBN 978-80-7464-852-6.
- RŮŽIČKOVÁ, L.: *Fenomény bezdomovectví a žebračství v Praze: Postoj mladých lidí k této problematice*. Bakalářská práce. Praha, Fakulta humanitních studií UK 2005.
- Sociální bydlení. MPSV. *Housing first in ČR* [online]. [cit. 2022-04-24]. Dostupné z: <http://www.socialnibydeni.mpsv.cz/cs/co-je-socialni-bydleni/housing-first-v-cr>
- Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách

Denisa Částková

Katedra Sociální práce
Univerzita Karlova, Filozofická fakulta
nám. Jana Palacha 1/2, 116 38 Praha 1
CastkovaDenisa@seznam.cz

Denisa Sadová

Katedra Sociální práce
Univerzita Karlova, Filozofická fakulta
nám. Jana Palacha 1/2, 116 38 Praha 1
denisasadova@seznam.cz

Lucie Vlachová

Katedra Sociální práce
Univerzita Karlova, Filozofická fakulta
nám. Jana Palacha 1/2, 116 38 Praha 1
vlachlucie@seznam.cz